

ZOFIA MYCIELSKA-GOLIK

Az anyám nem beszélt arról, mi volt a börtönben*

– *Hogyan találták meg az édesanyjuk naplóját?*

Az én nővéremnek, Klimának a halála után, mikor takarítottunk a lakásában, megtaláltunk egy csomagot, amiről meg kiderült, hogy ez tulajdonképpen napló. Éppen akkor Alice Budapesten járt, valamilyen rendezvényre jött, és akkor azon a rendezvényen odaadtuk Molnár Imrének ezt a csomagot, illetve annak tartalmát, ami egyrészt lengyelül, másrészt magyarul volt írva. Nem tudtunk róla, ez meglepetés volt.

– *Hogyan értékelték, milyen érzés volt?*

Óriási hatást gyakorolt ránk, mivel ahogy mondtam, a mamám soha nem beszélt erről a témáról. János halála után az anyánk, mikor hazaköltöztünk Lengyelországba, bezárkózott. Soha nem beszélt, vagy csak nagyon ritkán Jánosról. És annak ellenére, hogy tanúi voltunk mindannyian az egész kálváriának, az anyám utazásainak, a bátyja kiszabadulásáért tett erőfeszítéseinek, mégis most először kaptunk egy összképet arról, hogy mi mindent is élt át, éltek át ők ketten akkor.

– *Mi mindent élt át? Mi az, amit elmondana ebből?*

A bátyámat kirúgták az érettségiről, én pedig egy téeszbe, egy szövetkezetbe lettem irányítva fizikai munkára, vagyis hát kényszermunkára. Az anyám ekkor Virsik doktort kereste föl Pozsonyban, mert amikor hazahozták Esterházy Jánost, egy ideig ez a Virsik doktor fogadta őt a fertőző tüdőosztályon. Ide fektetett be engem is mint tüdőbajost, így megmenekültem a munkatáborból Újlakon. Közben a nővéreket, akik vezették ezt a kórházat, kidobálták az állásukból, és nem volt, aki dolgozzon helyettük a kórházakban. És akkor gyorsan, az első alkalommal belőlünk, a betegekből toboroztak nővéreket. Én akkor nem egészen tizenhét éves voltam, és én is elvégeztem egy egészségügyi kurzust, hogy egészségügyi nővér lehessenek.

* A Mycielska-Golik Zofiával, Esterházy-Mycielska Mária lányával készült interjút az Esterházy János életét feldolgozó Triptichon című dokumentumfilm anyagaként Molnár Imre és Zsigmond Dezső készítette. Zofia Mycielska-Golik 2021. szeptember 4-én, 88 éves korában elhunyt.

– *Azért, hogy a közelébe kerülhessen, akár a Jánosnak?*

Igen, a mamámnak az volt a reménye, hogy kihozzuk őt a börtönből és akkor esetleg Jánost is gyógyítani lehet majd ebben a kórházban, ahol nem volt penicillin, nem volt sztreptomycin, tehát akik oda bekerültek betegek, haldokoltak, és meg is haltak a tüdőbajban, mert még nem lehetett őket meggyógyítani. Tehát én is azért végeztem el a kurzust, hogy gyógyíthassam őket.

– *Menjünk egy kicsit vissza az időben, emlékszik arra, amikor még Lengyelországból menekültek?*

Mert a németek átvonulása után közeledett az orosz invázió. Az oroszok célja Németország volt, de Lengyelországon keresztülrohantak, és létrehoztak úgynevezett megszállóbrigádokat az ukránokból. Azok pedig elsősorban udvarházakat támadtak meg, gyilkoltak és égettek. A mi kertészünk ukrán volt, és ő figyelmeztetett minket, hogy készülődnek, és bennünket is meg fognak támadni. És egyik napról a másikra össze kellett pakolnunk. Négy család volt ott, akinek menekülnie kellett, a Mycielski, a Tyszkiewicz és a Michalski család, de a negyedike már nem emlékszem. És akkor fel kellett ülnünk szekerekre, összecsomagolni a legszükségesebb motyót, és el kellett indulnunk, szinte az egyik napról a másikra. Útközben egy pihenőt tartottunk, most nem jut eszembe, hogy milyen településen, mert voltak ismerőseink, akiknek a Kárpátokban volt egy birtokuk s egy erdészházuk, és ott tudtuk meghúzni magunkat. Fogalmunk sem volt, hogy hová menjünk. Varsóban kitört a felkelés, dúltak a harcok, Krakkó felé vonult Zsukov tábornok az orosz hadsereggel, mi pedig ott ültünk az erdészházban, nem tudva, hogy mi lesz a sorsunk. A közeli erdőkben partizánok voltak, akik folyton támadták a németeket, tehát folyt a harc körülöttünk. Tíz-egynéhány napot töltöttünk el ezen a helyen, de kiderült, hogy a németek megtudták, hogy ott vagyunk, mert orosz ejtőernyősök is rejtőztek ott az erdőben, őket keresték. Tehát minden oldalról körül voltunk véve. Egy alkalommal befutott három német teherautó az udvarunkra, vagyis a ház elé. Éppen ebédeltünk az udvaron, ők pedig egy Panzerfausttal szétlőtték a hátunk mögött az erdészházat. Istennek hála egyikünk sem sérült meg, de az erdészház egy pillanat alatt lángba borult. Csak a szakácsnőnk sérült meg egy gránátszilánktól. Bennünket falhoz állítottak, és le akartak löni, merthogy mi a partizánokkal kapcsolatot tartunk. És az anyám akkor kihúzta a magyar útlevelét, és mutatta, hogy mi magyarok vagyunk, és mondta, hogy az ő testvére Esterházy János parlamenti képviselő. Ez hatott rájuk, megijedtek, beültettek minket a teherautóba és elvittek Duklára. Ott kidobtak bennünket egy gyűjtőtáborban, ahol csak gyermekek és nők voltak. Ez egy határállomás volt, valószínűleg, hogy a férfiak továbbmentek, a nők és a gyerekek maradtak. De voltak ott szlovákok és magyarok is. Voltak ott katonák is, akik menekültek a frontról, vagy sebesültek voltak. Ez egy német menekülttábor volt. Bennünket kihallgattak, persze mi semmit nem tudtunk a partizánokról. Semmit nem tudtak meg tőlünk. Közben ők kiderítették, hogy igazat mondott-e az anyám, hogy valóban Esterházy János-e a testvére, s hogy valóban parlamenti képviselő-e Szlovákiában. Amikor ez kiderült, akkor bennünket szabadon engedtek. A táborparancsnok, aki

német volt, megkérdezte, hova akarnak menni. A mamám azt mondta, hogy Krakkóba, mert ott lakik a családunk. Akkor fölpakoltak megint egy teherautóra, és elvittek Krakkóba. Az anyám azt mondta, hogy életében úgy nem félt, mint akkor. Mert ha bennünket megtalálnak a lengyel vagy az orosz partizánok, akkor szétlőnek minket, mert hogy mi a németekkel menekülünk. Óriási harcok voltak mindenhol. Az anyám rettegett, hogy belefutunk valamilyen csata kellős közepébe. Tehát rettentő félelmek közepette érkezünk meg Krakkóba, és ott a Michalski rokonságnál húztuk meg magunkat. A szüleink, hogy megvédjenek bennünket, Rostworowskiékhoz vittek bennünket. Ennél a családnál, amely Krakkón kívül lakott, körülbelül két hónapot töltöttünk el. És közben az anyám próbált intézkedni, hogy továbbmehessünk. Krakkóban szörnyű helyzet volt, mert nem volt lakásunk, nem volt semmink, s nekünk sem maradt semmink, mert minden elégett ott az erdészházban. Egy ruhánk és egy cipőnk volt. És jött a tél, és semmit nem tudtunk fölvenni. Az anyámnak innét, Krakkóból sikerült fölvenni a kapcsolatot Jánossal, és János akkor azt mondta, hogy menjünk oda hozzá, Újlakra. És akkor az anyám elintézte a papírokat. 1944 novemberében elindultunk Krakkóból, de Bécsbe vittek bennünket, mert az amerikaiak már bombázták akkor a nyugati részeket és bombázták Bécset is, úgyhogy egy pincében ültünk és vártunk. És egyszer csak megjelent János az autójával. Egy nappal azután, hogy áthozott bennünket a hídon Pozsonyba, az amerikaiak lebombázták a hidat. Tehát így végül szerencsésen megérkeztünk Újlakra.

– *Kérem, beszéljen a háború előtti családi életükről!*

A háború előtti idő az aranykor volt számunkra, hiszen csodálatos családi életünk volt. Mindenkinek volt egy saját szobája fönt, ott abban az udvarházban, ahol laktunk Węgiekában. Volt egy nevelőnőnk, akit úgy hívtak, hogy Zośia. Aztán ahogy növekedtünk, mamánk fogadott egy tanárnőt. Úgyhogy mi odahaza tanultunk, és Jaroslawba jártunk vizsgázni. És oda jártunk ügyeket intézni is. Úgyhogy én először iskolába Újlakon mentem, be a tanterembe '48-ban, mert odahaza házitanítónk volt.

– *Esterházy Jánossal találkoztak lengyelországi családi otthonukban?*

Esterházy Jánost már ismertük korábban, hiszen meglátogatott bennünket Węgiekában a háborús idő alatt is. Fantasztikusan szerette a gyerekeket, szerette az állatokat, sokat játszott velünk. Mi háború alatt éhezünk, elég nagy szűkösségben éltünk, ő pedig csokit hozott nekünk. Tehát egy nagyon kedves emberként emlékszem rá, aki tele volt empátiával, szeretettel a gyerekek és az állatok, különösen a lovak iránt. És tudom, hogy segített az anyámnak is. Az anyám ugyanis segíteni próbált azoknak, akiket letartóztattak a németek. A környékünkről elég sok embert letartóztattak, és az anyám próbált közbenjárni az érdekükben, és a János nagybácsim ebben segítette őt. Több embernek az életét is megmentették így. Tehát amikor visszatértünk, Lengyelországba, 1958-ban, akkor kiderült, hogy az anyámra a honi hadsereg halálos ítéletet mondott ki, azért, mert mint Esterházy lány, járt a németekhez, és kiszedte tőlük az általuk letartóztatott embereket. Így segített nekik János támogatásával. Tehát mi így ismertük meg Esterházy Jánost már az otthonunkban, Węgiekában.

– *És milyen volt az élet az újlaki kastélyban?*

Igen, hát mi úgy éreztük magunkat Újlakon, mint a mennyországban. Hisz Lengyelországban háborúztak, csaták voltak, állandó életveszélyben voltunk, ott pedig a béke szigete volt. Mint nálunk, Lengyelországban a háború előtt. Mindent lehetett kapni. Csodálatos életünk volt, rendes ruhánk, rendesen kaptunk enni, teljesen más volt Szlovákia, mint az az ország, amit hátrahagytunk. Nagyon szép volt a kastély. A mi węgierkai udvarházunk tulajdonképpen csak egy nagy ház volt, amit nem is lehetett összehasonlítani a szép kastéllyal, ami Újlakon volt. Tudom, hogy a nagymamám nagyon elcsodálkozott, amikor meglátta a rongyos ruhánkat, és kisebb családi veszekedés is volt belőle, ahogy odaértünk, azért, hogy nézünk ki, hogy viselkedünk. Mert természetesen mint gyerekek a sok viszontagság után rögtön örültünk, ugráltunk a boldogságtól, és a nagymamánk emiatt egy kicsit görbén nézett ránk, hogy nem vagyunk normálisak, vagy legalábbis lelkileg meg vagyunk zakkanva. Esterházy János gyerekeinek voltak nevelői, tanítói, akik fegyelemre tanították őket, mi pedig ehhez képest szinte mintha vadembereként éltünk volna. Aztán persze lassan fölvevük az újlaki életnek a ritmusát.

– *Az Esterházy család segítette a szegényeket, hogyan?*

Igen, tanúja voltam annak, hogy a kastély nagykapuján mindennap jönnek a szegények. Ott vezetett az út mellettünk, ahol mi laktunk, és a kastély bal oldalán volt egy olyan konyha, ahol csak a szegények számára főztek, illetve az alkalmazottak számára is. Persze nem valami porcelántányérokba tálaltak, hanem jöttek a szegények a faluból, kis lábasokat, edényeket hoztak és vitték haza az ennilalót. Emlékszem, hogy egyszer éppen biciklizni tanultam és majdnem elütöttem egy nénikét, aki az ebédért jött a kastélyba az edényeivel. Tehát folyamatosan jöttek, és ingyen kapták az ennilalót, ennek én szemtanúja voltam, vagyok.

– *Mi volt az első jel, hogy Jánost bántják?*

Igen, a németek voltak az elsők, akik le akarták őt tartóztatni. És emlékszem, hogy az anyám, aki tudta, hogy nézett ki a szovjet megszállás, mert a mi udvarházunk ott volt a német–orosz határ közelében, elmondta a nyitraújlakiaknak, akik örültek, hogy jönnek az oroszok, mert azt hitték, hogy jobb lesz, és akkor az anyám elmesélte nekik, hogy mit várhatnak majd az oroszoktól. És valóban hordaként rohanták le a falut és a kastélyt az oroszok. Ezt megelőzte egy bombázás, bombázták a falut, és az egyik bomba a kastélyunk egyik falát szétrombolta. Ez épp húsvétkor volt. Melegedett az idő, s mi ki akartunk menni a légópincéből a szabadba, amikor a kutyák menekültek, be a pincébe, mert jöttek a repülő, és bombázták Újlakot is és a kastélyunkat is. Ezt követte az orosz invázió. Sajnos az alkalmazottaink nem engedték ki a pálinkafőzőben a pálinkát a földre, így az oroszok a pálinkafőzőt megtalálva megitták az összes pálinkát, és hát ettől teljesen lerészegedtek. Végigérszakolták, végigrabolták a falut. Berohantak hozzánk is a pincébe. Mi akkor Moravčík Veronának, egy helybéli szlovák asszonynak köszönhetjük az életünket, aki elvitt minket magához a házába, mert a pincénkben már nem maradhattunk tovább. Ez a szlovák asszony jól ismerte Jánost, szerette is a családjunkat, és az alatt a szörnyű

éjszaka alatt, amíg mi ott voltunk Moravčik Veronánál, a falusiak az éjjel teljesen kirabolták a kastélyt. Bútorokat, a képeket, mindent, amit találtak. Az anyám mesélte, hogy az emberek a hátukon hordták szét a bútorainkat, olyanokat is vittek, amiket mi mozdíthatatlannak gondoltunk. Nem maradt semmi. Az oroszok ugyanígy pusztítottak mindent, amit találtak. A képeket összekaszabolták. Nem tudták, hogy mi a vécé. Például a vécéből itták a vizet, mert látták, hogy ott folyik, és fogalmuk sem volt, hogy mi az. És az egyik szárnyában az épületnek volt egy ruhatár. Az én nagypámnak, aki Esterházy János Mihály, az Osztrák–Magyar Monarchiának a kapitánya volt, ott őrizték a régi egyenruháit és a díszruháit is. Ott voltak a nagymamánk fiatalkori báli szoknyái, ott voltak a magyar díszruhák. És ezek a berűgött oroszok fölhúzták magukra a magyar díszruhákat, a báli szoknyákat, és így biciklizték körbe a gyepet. Tüzet gyújtva dajdajozva. Tehát az egész egy világvégi, szörnyű jelenet volt.

– *Mi történt ez után a családjukkal és Jánossal?*

Minket két ízben, kétfajta módon is támadtak és üldöztek. Hiszen lengyelként is üldözve voltunk Csehszlovákiában, és mint az Esterházy család tagjai is. Lengyelként azért üldöztek, mert a lengyelek '38-ban elfoglalták a tessényi Olzán túli területeket, tehát emiatt gyűlölték a lengyeleket. Mi nem mondtunk le a lengyel állampolgárságunkról, s később, a magyarüldözés idején ez bizonyos védelmet is adott nekünk, de az üldözést is meg kellett tapasztalnunk, már 1945-ben.

Én tizenkét éves voltam akkor, s hosszú ideig nem tudtuk, mi van a nagybátyánkkal. Aztán az emberek hozták a híreket, akik tanúi voltak a letartóztatásának. Mindenféle hamis híreket is kaptunk, hogy itt látták, ott látták, ide vitték, oda vitték. Például valaki azt mondta nekünk, látták, hogy német koncentrációs táborban van, tehát nem tudtuk, hogy valójában mi történik. Az biztos, hogy az első valódi hír az volt, amikor a szovjet lágerből kaptunk egy hírt róla, de nem tudom, már nem emlékszem, hogy ki volt az, aki ezt a hírt hozta. Talán egy kárpátjai magyart elengedtek a táborból, s ő volt az, aki hírt hozott róla, de már nem tudom, hogy hívták.

– *A letartóztatását Gustáv Husák végezte. Hallottak-e valamit erről?*

Igen, hallottunk. Gustáv Husákra úgy emlékszem, hogy eljött Újlakra, azt hiszem, hogy miniszter volt már akkor, talán belügyminiszter. Ő rendelkezett a vagyonunk felett. A teljes könyvtárat elszállította, s ami megmaradt, összeszedette és meggyújtatta. Elégett az egész könyvtárunk, amelyben csodálatos értékek voltak. Ebben is benne van a Husáknak a keze.

Nagybátyánkkal kapcsolatban az volt a legszörnyűbb, hogy nem voltak híreink, nem tudtuk, hová menjünk, hogy kihez forduljunk. De aztán valakitől hírt kaptunk róla. Tudom azt, hogy egy magyar ember, akit vele együtt letartóztattak, de nem vittek el, hanem, ha jól tudom, elengedték, ő hozta az első hírt, a letartóztatásáról és az elhurcolásáról. Aztán anyám mondta egyszer, hogy kapott egy levelet. Soha nem mondta meg annak a lengyel asszonynak a nevét, aki írta, nehogy megtudják. Csak azt mondta, hogy hol van János és azt is, hogyan viselkedett a lágerben, hogy mennyire segített min-

denkinek, akivel együtt volt bezárva ott a munkatáborban, de a nevét ennek az asszonynak nem tudhattuk meg mi, gyerekek.

– Aztán az ön édesapja hozta a hírt arról, hogy János itthon van és mivel halálra ítélték, ki fogják végezni.

Az anyám azonnal fölkereste Emil Prisendert, akinek nagyon sok ismerőse volt, és ami a legfontosabb, hogy zsidó volt. Hiszen a nagybátyám sok zsidónak az életét megmentette, tehát ők igyekeztek ezt úgy mond meghálálni, azzal, hogy segítettek, ahogy tudtak. Le van írva a naplóban, hogy anyámmal együtt mennyi, milyen sok embert fölkerestek, és próbálták őt megmenteni a haláltól.

– Ön ezt mikor tudta meg, s hogy emlékszik a vele való találkozásra?

Igen, én is Prisenderéktől tudtam meg, hogy hazahozták Jánost. És az anyám, valóban egy alkalommal elvitt engem, amikor átmenetileg egy kórházban volt és úgy tűnt, hogy sikerült számára elintézni a kórházi kezelést hosszabb időre is. De sajnos ez nem sikerült, hanem ehelyett őt elvitték Lipótvárra a börtönbe, majd onnét tovább Mírovba. És tudom, hogy abban az időben óriási probléma volt a gyógyszerellátás, és ő egész idő alatt egy éven keresztül a halálos ítélet árnyékában volt, és ezért anyám ekkor kezdte ezeket a mentőakcióit csinálni. Mindenkihez elment, aki csak számított, és próbálta kieszközölni a kegyelmet a fivére számára. Számomra szörnyű élmény volt őt látni rabként, meggyötörve a szenvedéstől. Nehéz leírni mai szavakkal azt az élményt. Látni kellett volna, látni kell a saját szemével az embernek, hogy milyen sovány volt, egyetlenegy haja nem volt, egyetlenegy foga nem volt. Hiszen korábban ő egy csodálatos, nagyon jó kinézetű, mindig elegáns férfi volt. És láttunk ott helyette egy rabot, aki halálra van gyötörve és éheztetve, súlyos beteg, alig él, alig áll a lábán. Szörnyű élmény volt...

Csak arra emlékszem, hogy rendkívül megrázott engem ez a pillanat. Elsősorban az anyám miatt. Hiszen az anyám odaszentelte az életét, hogy segítsen a nagybácsimnak, és én mindig őrá gondoltam, őérte aggódtam, az anyámért, aki nagyon nehéz helyzetben volt. A legrosszabb az volt, hogy az anyám nem dolgozott, neki nem volt fizetése, tulajdonképpen könyöradományokból éltünk. Az anyámnak nem volt miből csomagot összerakni, amit a börtönbe küldhetett volna. Szerencsére a környékbeli magyarok segítettek. Én akkor már dolgoztam, és Etuska nővérem is, így küldtünk a fizetésünkből részleteket, hogy az anyám tudjon valamit intézni. Tudom, hogy egy zsidó család, a Schlesingerék, akiket Esterházy mentett meg, ők is sokat segítettek. Ők szereztek például a pamutot, kötőtűt, amiből anyám pulóvereket kötött, hogy némi bevételre tegyen szert. Tehát a legrosszabb az volt, hogy nem volt miből segítenünk igazán a Jánosnak. Hiszen rendkívül szűkös és nélkülöző életet éltünk.

– Ez a nagy szűkösség nem okozott feszültséget a családban?

Nem, sohasem. Tudtuk, hogy ennek így kell lennie és nincs más lehetőség. Amikor az én férjem meghalt és egy nyolcéves gyermekkel magamra maradtam, azt hittem, hogy összedől a világ körülöttem. És akkor az anyámra gondoltam, aki őt gyermeket

nevelt egyedül, és a férjét sem tudhatta maga mellett, hiszen a férjének el kellett menekülnie. Egyet tudok, hogy az anyám sosem érezte velünk a nehézségeket, sosem panaszkodott, sosem mutatta, hogy el van keseredve. Sőt, ellenkezőleg. Mindig azt mondta nekünk, hogy köszönjük meg a Jóistennek azt, ami van, azt a keveset is, ami megmaradt. Így nevelt föl bennünket, és így váltunk mi is felnőttekké, hogy ezt láttuk, ezt tanultuk az anyánktól, hogy összeszorított foggal mindig mindent túl lehet élni.

– *Volt, hogy a Jánostól kapott szardíniákat tudták csak megenni vacsorára.*

Igen, emlékszem erre, hogy valóban a nagybácsi adott nekünk halkonzervet, szardíniát. Életemben kétszer volt olyan pillanat, amikor megéreztem, hogy mi az éhség. Igazából mindig volt valamit ennünk. Tehát olyan végletes éhségben sosem voltunk. Amikor a kollégiumban laktam, tanultam, és akkor szerettünk volna venni egy kis kolbászt, vagy csirkét, de nem volt miből. Ugyanakkor az sosem volt életcél nekünk, hogy jóllakjunk. Egy dolog, amit az anyám nagyszerűen tudott: olyan atmoszférát teremtett otthon, hogy mindegy volt, ha csak krumplit ettünk, vagy csak kenyeret, mert nem volt más. A mama mégis olyan családi melegséget tudott varázsolni körénk, és ott volt velünk, és ez volt a legfontosabb számunkra, és nem az, hogy mi van az asztalon, mi az enniváló?

– *Máriának János miatt gyakran kellett távol lennie. Tudták, hogy a vasútállomáson kell éjszakáznia?*

Igen, tudtunk róla, elmondta, hogy ez volt, az volt, de sosem panaszkodva mondta. Emlékszem, a rendszerváltás után történt, amikor első alkalommal eljutottam Mírovba, mert akkor volt egy rokonunk Pozsonyban, aki lengyel diplomataként dolgozott, és diplomatakocsival elvittek minket Mírovba. Akkor beengedtek a templomba is. Hát akkor ott egy hisztérikus sírás tört ki belőlem, akkor láttam, hogy szegény anyámnak micsoda távolságokat kellett megtennie, és sokszor gyalog ment, mert a börtön zárt területen volt, ahová nem volt közlekedés.

– *Hogy éltek otthon, amikor nem volt otthon az édesanyjuk?*

Volt ott egy lány Újlakon, aki korábban nálunk dolgozott, és a mama egy-két filléért néha őt bízta meg, hogy nézzen rá a gyerekekre, és hát így nem voltunk teljesen egyedül. Néha talán nehéz volt ezt elviselni, de tudtuk, hogy egyszerűen nem tud mást tenni és nem tudunk mást tenni mi sem, nem volt más megoldás. Tudtuk, hogy amit tesz, azt meg kell tennie, csinálnia, mert ez így van rendjén. Meg sem fordult a fejünkben, hogy más életünk lehetne, hogy másként is tudnánk élni.

– *Beszámolt-e az édesanyjuk a Jánossal való találkozásáról?*

Az anyám féltett minket, és nem nagyon beszélt arról, hogy mi volt a börtönben, mit intézett a hivatalokban. Nem is volt szabad beszélnie neki ezekről, mert sokszor voltak bizonyos dolgok, amiket nem lehetett a gyerekekkel megosztani. Tehát mi se nagyon faggattuk. Hozzáteszem, hogy én már akkor nem is laktam Újlakon. Hiszen igye-

keztünk minél hamarább elmenni otthonról, hogy munkát találjunk, hogy fölszabadítsuk a helyet a kisebb testvéreknek. Tehát én Pozsonyban voltam Etuskával együtt. Péter iskolába járt. Tehát lehet, hogy a kicsiknek beszélt róla, nekünk nem.

– *Azt szeretném megkérdezni, hogy János tudott-e arról, hogy milyen rosszul élnek, és milyen nehéz egy csomagot összeállítani?*

Az édesanyám nem akarta János szenvedéseit növelni azzal, hogy milyen körülmények között élünk, ezért nem beszélt róla, de azt gondolom, hogy tudott róla. Tudom, hogy nagyon aggódott, amikor a mamát látta, mert fiatalkorában a mamám nagyon csinos volt, nagyon szépen öltözködött. Újlakon viszont sokszor megkérdezte tőle, hogy miért vagy ilyen rosszul öltözködve, és hát ebből következtethetett arra, hogy milyen körülmények között élünk.

– *Volt-e olyan esemény ebből az időszakból, ami különösen megmaradt önben?*

Igen, az egy szörnyű volt, amikor ez az amnesztia elmaradt. Mindannyian föl voltunk készülve arra, hogy a nagybácsi már jön haza, és az utolsó pillanatban jött a parancs, hogy mégsem. Az anyámnak ez egy óriási csalódás volt. Borzasztóan élte át ezt a pillanatot. És kétszer láttam anyámat ilyen nagyon rossz lelkiállapotban. Egyszer, amikor nem engedték ki a bátyját, pedig már mindenki azt mondta, hogy ki fogják engedni. Másodsorra akkor volt ilyen összetört lelkiállapotban, amikor János halálhírét megkapta. Akkor teljesen összeomlott. Nem tudtuk, mit csináljunk vele. Az én barát-nóm anyja egy Emília Rusňáková nevű szlovák asszony volt. Őt kértük meg, hogy jöjjön el Pozsonyból, és legyen ott anyánk mellett, és ő huszonnégy órán keresztül ott volt mellette. És a legrosszabb az volt még, hogy jöttek az asszonyok a faluból a házukba, a lakásunkba, akik elkezdtek ott énekelni a gyászénekeket, imákat. Emlékszem rá, hogy a nővéremmel együtt egyszer csak abba kellett hagyatnunk velük és elküldeni őket, mert az anyám nem tudta ezt elviselni, olyan rossz lelkiállapotban volt.

– *Önök hogyan értesültek a halálhírről?*

Amikor megkaptuk a hírt, hogy meghalt a nagybácsi, mi is rögtön hazautaztunk a nővéremmel. Hát a legrosszabb az volt, hogy a falusi pap annyira félt, hogy nem merte vállalni a gyászmisét és nem mert harangoztatni sem. A húgom, Klíma ment, és ő maga húzta meg a harangokat.

– *Értesültek-e arról, hogy volt egy lengyel rabtársa a szovjet Gulagban, akinek a felesége életmentő élelmiszert küldött Jánosnak?*

Arra emlékszem, hogy arról beszélt, hogy nagyon sok lengyel volt ezekben a táborokban, akikkel be volt zárva. És valóban beszélt arról a mama, hogy hallotta a Jánostól, hogy ott is kapott csomagokat. De volt egy bizonyos orosz nővér is, egy orvosnő, aki megmentette az életét. Azért, mert mikor már haldoklott, ez az orosz orvosnő vitette őt át a lágerekórházba.

– *Ön szerint János gyenge, leromlott, minden ízében beteg szervezete hogy bírta ennyi ideig a rabságot?*

A mamám borzasztóan aggódott érte, hiszen minden látogatáson azt vette észre, hogy egyre rosszabb és rosszabb az állapota. Bár nagyon rövid ideig volt ott. Fogalmam sincs, hogy bírta ki ezeket a szörnyű körülményeket. Biztos vagyok benne, hogy a hite éltette őt, hiszen nagyon mélyen hívők voltak, az édesanyám is, a nagybátyám is. Ma már nincsenek ilyen emberek, akiknek ilyen erős hitük lenne, akik ilyen mélyen hívők lennének. Tehát mind a ketten úgy hitték, hogy ennek a szenvedésnek valami küldetése, célja van, és alárendelték magukat ennek a szenvedésnek. Elfogadták Isten akarataként.

– *Emlékszik-e arra, amikor meg akarták őt szöktetni?*

Igen, nagyon is jól emlékszem arra. Lázás készülődés volt akkor is. Egy diplomatának kellett volna átvinnie őt a határon. És az anyám nagyon félt. És akkor még az is fölmerült, hogy Ausztria nem fogadja be őt mint tüdő-, mint tbc-beteget, de sajnos ezért nem kellett aztán aggódni, mert amikor János megtudta, hogy mi készült, akkor egyszerűen azt mondta, hogy szó sem lehet róla, ő nem fog elmenni sehova, mert nem bűnös. Ezt a mamám leírja részletesen a naplójában.

– *Tudjuk, hogy János felesége és leánya, Alice, Budapesten éltek. Ők hogyan kaptak híreket Jánosról?*

Volt egy asszonyka, Samarjay Évi, ő Budapesten élt, és az Alice-nak volt a tanítója Újlakon, amikor az Alice még ott volt. Ő vitte tovább tulajdonképpen a híreket Budapest felé, a budapesti család felé, mert Pozsonyban maradtak a rokonai. És emlékszem, hogy a mamám azt sokszor mondta, nézzétek, milyen nehéz Alice-nak, akinek az apjáról van szó, és ő még csak meg sem látogathatja Budapestről, tehát Alice-éknak sokkal nehezebb volt, és csak ez a Samarjay Évi vitte a híreket neki az apjáról.

– *Megtudták, hogy Alice-nak sikerült a disszidálás?*

Az anyám kétségbe volt esve, mert az Alice-nak sikerült kimennie, és a Szabad Európában rögtön nyilatkozott arról, hogy mi történik az apjával és velünk. Akkor az anyám rettentően aggódott, hogy ezt meg fogják bosszulni. És hogy rosszabb lesz a helyzete Jánosnak a börtönben emiatt.

– *Amikor már haldokolt János, a sok kérvényezés ellenére sem engedték kórházba.*

Igen, az embernek kedve lett volna a fejét a falba vernie, annyira tehetetlenek voltunk. Amikor nem engedték meg még azt sem, hogy a nyitrai kórházba vigyék, hogy legalább ott, a szülőföldjén halhasson meg. Teljesen tehetetlenek voltunk.

– *Ő viszont elnézést kért Mária asszonytól, hogy annyi gondot okozott neki.*

Amikor ezek a dolgok eszembe jutnak, valóban arra gondolok, hogy ki volt nagyobb szent, az anyám, vagy János? Volt egy recenzió az anyám naplójáról, az anyánk naplójáról, és akkor az egyik lengyel újságíró, aki recenzeálta a könyvet, édesanyámat egy modern Antigonénak nevezte. Igen, így láttuk ezt mi is annak idején.

– *Aztán a börtönparancsnok közölte, hogy a holttestét sem adja ki a családnak.*

Ezek szadisták voltak, nem voltak emberek, tehát igazából nem lepődtünk meg ezen a fenyegetésen, hiszen tudtuk, hogy mire képesek, éveken keresztül bebizonyították ezt. A történetek olyan nyomot hagytak bennem, hogy én sem beszéltem soha róla, se a férjemnek, se a tágabb családomnak. Először akkor tértünk vissza ezekre az évekre, amikor az anyám naplói előkerültek, és akkor beszéltem életemben először, de akkor is csak a testvéremmel, Péterrel, arról, hogy mi történt velünk, hogy éltük át azokat az éveket.

– *János halála után hogyan éltek tovább magukban ezek az események?*

Mi nagyon féltettük a mamánkat, a mamát féltettük, hiszen az életének hosszú éveken keresztül ez volt az egyetlen célja, hogy a nagybácsinkat valami módon menteni, kiszabadítani. És ezenkívül ugye a mama megígérte neki, hogy el fogja temetni a szülőföldjén. És ezt nem tudta beváltani. Talán az életének a legszörnyűbb tapasztalata ez volt, hogy nem teljesítheti az ígérését a Jánosnak, hogy eltemeti őt a szülőföldjén. Volt egy történész, aki foglalkozott ezekkel az ügyekkel itt, Lengyelországban, hiszen semmit nem tudtak arról, hogy mi történt Csehszlovákiában, és mi történt a magyarokkal. Alig van szakember, aki foglalkozna vele. Én beszéltem egy történésszel, akivel találkozott a mamám itt, Varsóban, s emlékszem, az anyám nagyon-nagyon meg volt hatódva, rendülve, hogy ez a lengyel történész látta az apám papírjait, mert valahogy beengedték őt a lengyel archívumokba, de erről csak '89 után lehetett beszélni. És hát valóban az az igazság, hogy Lengyelországban senki nem tudja, hogy ki is volt Esterházy János. Először egy Tadeusz Olszański nevű lengyel újságíró írt róla cikket az egyik lapban, de ezt rögtön megtámadták.

– *Az édesanyja Lengyelországban mesélt arról, milyen sok szenvedésben volt része sok-sok éven át?*

Az anyám nagyon nehezen élte meg ezt a helyzetet, ezeket a csalódásokat. És azért is nem beszélt erről itt, Lengyelországban senkinek, mert az emberek azt hitték volna, hogy mese, hogy ez nem igaz, hogy ilyet nem lehet. Az biztos, hogy amikor eljöttünk ide, Lengyelországba, onnét, Szlovákiából, ez már '56 után volt, az életünk teljesen megváltozott. Úgy gondoltam, hogy itt a paradicsomban vagyok ahhoz képest, amit ott, Csehszlovákiában átéltünk.

– *Most a boldoggá avatás során talán fény derül az ön édesanyjára is.*

Igen, én is abban bízom, hogy ez a boldoggá avatási folyamat mindkettőjük személyét megvilágítja, és hogy jobban ismertebbé válik az is, amit édesanyám tett. Mindenesetre azok az én ismerőseim, akik olvasták anyám naplóját, valóban megerősítették azt, hogy semmit nem tudtak, és nagyon megrendültek, olvasva ennek a naplónak a lengyel kiadását.

Ekkor tudatosítottam én is, hogy Lengyelországban nem tudnak semmit arról, hogy mi volt Csehszlovákia vagy Magyarország 2. világháború utáni helyzete. Elmondtam

nekik Alice kálváriáját, hogy micsoda szenvedéseken ment keresztül. De hihetetlennek hangzik János nagybácsink története is, szinte mesének tűnik, annyira nem ismerik az emberek. Lengyelországban is voltak politikai ítéletek, de annyi kegyetlenség, és annyi szörnyűség, mint ami Csehszlovákiában vagy Magyarországon történt, Lengyelországban nem volt.

– *Hogyan történt a Lengyelországba való visszatérésük?*

Egy ismerős lengyeltől, aki a Lengyel Kulturális Intézetben dolgozott, megtudtam, hogy lehet tanulni jönni Lengyelországba. És én jelentkeztem és jöttem Lengyelországba, hogy majd itt fogok tanulni. A mamám nem akart jönni, ő ott akart valahogy maradni, ő úgy érezte, hogy nincs még arra fölkészülve, hogy elhagyjuk Újlakot. De János halála után, egy évvel később, 1958-ban, nekünk újra meg kellett a tartózkodási engedélyünket hosszabbítani Csehszlovákiában, és a csehszlovák hatóságok nem akarták megadni az engedélyt az ott-tartózkodásunkra. Egyszerűen megtagadták a lakhatási engedélyünket, így nem volt más választásunk, mint hogy visszatérünk Lengyelországba.

– *Korábban is volt, hogy még azt a szegényes parasztházat is el akarták venni maguktól?*

Igen, én akkor már nem voltam Újlakon, úgyhogy nem emlékszem erre. Anyám sem volt otthon, csak Klima volt ott Jadwigával. Tőlük tudom, hogy Klima baltával állt az ajtóban, hogy nem engedi be azokat, akik jöttek egy szekérrel, hogy kidobják a házból az egész családot. És akkor a nővérem azt mondta, hogy aki be mer lépni a házba, abba belevágja a baltát. Erre valahogy visszahőköltek és elmentek, de később mégis ki kellett onnan költöznünk.

– *Hogyan emlékszik édesanyjára most?*

A mamám elsősorban rendkívül beleérző, közvetlen asszony volt. Nem láttam még olyat, hogy az anyám valakivel ne állna szóba, valakire panaszkodna vagy valakit kizárna. Az anyámnak mindig nagyon-nagyon mély hite volt, azt tartotta, hogy még az ellenséget sem szabad gyűlölni. Senki iránt nem érzett haragot. Ez bizony ma is aktuális volna. Tehát volt benne valami olyan tulajdonság, olyan nagy lelke volt, ami miatt nagyon megszerették őt az emberek. Volt Mielecben, amikor ideköltöztünk Lengyelországba, egy szomszédasszony. Egyszerű asszony volt. Előtte nem ismerték egymást. És egy pillanat alatt szinte a rabja lett az anyám nagy lelkének, szinte csüngött rajta, úgy ragaszkodott hozzá... Ezenkívül az anyámnak volt valami nagy melegség a szívében. Emlékszem egy ilyen történetre, amikor megszületett a gyermekem. Eleinte nem akart aludni ez a gyermek soha. Éjszaka mindig sírt. És akkor a mama eljött hozzánk, Varsóba jött, és fogta őt az ölében, elkezdte dajkálni, és a gyermek abban a pillanatban elaludt.

Azt hiszem, hogy az életüket egyedül ennek a nagyon mély hitnek köszönhetik. Fogalmunk sincs ma arról, hogy nekik milyen erős és mély hitük volt. És ez tartotta őket életben. Ez a hit. Ez a mély hit. Ilyen volt a nagybácsim, János is. Én sosem felejttem el,

amikor Bécsbe értünk, jött, és kiszedett a pincénkből. És micsoda melegség áradt belőle. Éreztük, hogy mennyire szeret minket, hogy felelősséggel viseltetik irántunk. Emlékszem, mikor sokszor mint gyerekek rosszak voltunk, akkor az anyám mindig hivatkozott a Jánosra, és bárkivel is találkoztam, aki ismerte a Jánost, tulajdonképpen mindenkitől csak jót hallottam róla, felőle. Senki rosszat az Esterházy Jánosról nem mondott, amint ezt tapasztaltam.

– *Ennek ellenére nem rehabilitálták még ma sem.*

Azt hiszem, hogy ez egy szörnyű, mély, begyökerezett etnikai ellentétnek az eredménye, amely elsősorban előítéletekre vezethető vissza. Visszavezethető két-három vagy több generációra is, hogy ez a gyűlölet be van oltva, szinte a génekbe. És azt hiszem, hogy az egyesülő Európában szükség lesz még két-három generációra, hogy eltűnjön a kisebbségi és többségi nemzetek közé oltott gyűlölet.

– *Mindenki támadta. Hogy lehet, hogy ennyi ember gyűlölte, mi volt ennek az oka?*

A csehek azért, mert ő ellenezte a Benešnek a hozzáállását a kisebbségekhez, és ezért azzal vádolták, hogy szétverte Csehszlovákiát. A szlovákok pedig azért, mert magyar volt. Ezzel együtt mindenki mondta, hogy ha nem Esterházynak hívták volna, hanem valami köznapi neve van, például Molnár vagy Kovács, akkor kiengedték volna. És nem kapott volna ilyen ítéletet sem, mint amelyet őrá távollétében kimondtak. De a háború, a 2. világháború utáni kommunizmus idején az a tény, hogyha valaki arisztokrata és hívő volt, akkor ráfogták azt is, hogy ők ugye kiszorították a népet, hogy vérszopók voltak, és így tovább, és így tovább. Tehát kellett egy ellenség, és őt tették azzá, bűnbakká.

Nem akarok politizálni, de úgy gondolom, hogy Szlovákia az egyetlen fasiszta állam volt itt abban az időben, úgyhogy így is nézett ki, hiszen ki volt az, aki uralkodott? Az egész ország elitje át volt itatva ezzel a gyűlölettel, ami tovább élt a 2. világháború után is. Nem szívesen beszélek erről, de bizony ez szerintem hozzátartozik a valósághoz.

– *A boldoggá avatás kapcsán Esterházy János személye jelenthet-e valamiféle esélyt a nemzetek közötti megbékélésre?*

Teljes mértékben úgy gondolom, hogy igen. Azt gondolom, hogy ő már előfutára volt az egyesülésnek, egyesült Európának, Közép-Európának, hiszen már a harmincas években erről beszélt, hogy itt, Közép-Európában egyesülnie kell a nemzeteknek és úgy kellene szembeszállni az ellenideológiákkal. Jan Szembek, egy lengyel diplomata, aki rokonunk volt, ő emlegeti Esterházy János szerepét ilyen értelemben, és naplójában leírta, hogy Esterházy János ezekben az ügyekben járt el Lengyelországban.

(Éles Márta fordítása)